

Fig. 1. Kirken set fra øst. KdeFL fot. 1994. - *The church seen from the east.*

TRÆDEN KIRKE

TYRSTING HERRED

Landsbyen Træden er nævnt første gang 1456,¹ sognet 1501² og kirken 1524,³ da den blev afkrævet 10 mark i ekstraskat, den såkaldte landehjælp.

Med reformationen er kirken utvivlsomt blevet kongelig besiddelse, hvilket dog tidligst er bevidnet 1661.⁴ I perioden 1702-17 var kirken, ligesom dobbeltpastoratets kirke i Tønning, som lønforbedring tildelt sognepræsten i Linnerup-Hammer, Hans Sørensen Hjortsvang (jfr. s. 4043). Ligesom hovedsognet blev Træden 1719⁵ henlagt under Skanderborg rytterdistrikt, ved hvis nedlæggelse 1767⁶ den på offentlig auktion solgtes til forvalter Peder Jacobsen Mønster på Bygholm. Fra begyndelsen af 1770erne⁷ var justitsråd Thyge Thygesen på Mattrup ejer af kirken (jfr. apsis og prædikestol), som forblev under

denne gård indtil stamhusets ophævelse 1828. Herefter erhvervedes den ligesom Tønning kirke af konsul Rasmus Secher (jfr. inventaroversigt),⁸ der 1836⁹ solgte den til et kompagniskab af forligskommisær J.P. Frich på Rosenlund i Hvirring sogn (Nim herred) og købmand Chr. Jensen Monberg i Horsens. Parret nævnes også som ejer 1856, 1896 anføres beboerne,¹⁰ og 1. januar 1912 overgik kirken til selveje.

1615¹¹ betalte kirken for et *tiggertegn* »til en stakkel«.

I hvert fald siden 1587¹² har sognet været *anneks* til Tønning.

*Sagn*³¹ fortæller om sten kastet af kæmper efter kirken for at slå spiret af; en af dem identificeredes med »kæmpestenen« ved Træden skov; den blev i sin tid sønderdelt og anvendt ved bygning af Bredvad mølle.

Fig. 2. Kirken set fra syd med $\dagger$ klokketabel fra 1870 (s. 4077). Postkort fra omkring 1910 i Det kgl. Bibliotek. - *The church seen from the south including belfry demolished when the present tower was constructed.*

I det højtliggende og kuperede område på vestsiden af Gudenåen, der danner sognets østre grænse, ligger kirken yderligere markant på et bakkedrag, der mod nord og vest har brat fald. Mod de to andre verdenshjørner går terrænet jævnt over i omgivelserne. Som en bastion skyder kirkegården sig frem mod den lille sø på landsbyens nordside (jfr. fig. 36).

Kirkegården, der har bevaret sin ældre udstrækning, *hegnes* på tre sider af brudstensmure, der 1895-1913¹³ afløste markstensdiger. Også det østre hegn blev fornyet dengang, men 1987 erstattet af stengærde. Hegningen nævnes tidligst 1615¹¹ og bestod da af diger, som man var i færd med at lægge op og udbedre; siden omtales istandsættelser fra tid til anden.

Ved hvert af kirkegårdens søndre hjørner er der en *indgang* med to jerntremme-fløje ophængt på støbte piller, som vist er samtidige med de tilstødende mure. Den østre, der vender ud til et i 1980'erne erhvervet område for parkering, er kalket og istandsat som et led i digets nævnte

fornyelse. Også indgangene omtales tidligst 1615, da snedkeren renoverede porten, hvortil man indkøbte en lås; 1619 arbejdede mureren og en kalkslager otte dage med at mure en port. Af efterretningerne om tilstanden i begyndelsen af 1700'erne¹⁴ (jfr. s. 4075 med henv.) fremgår, at port og begge låger var gamle og forfaldne; alt blev fornyet 1728.¹⁵ En port var under opførelse 1825,¹⁶ og 1859¹⁰ blev østre låge med stolper skiftet ud. $\dagger$ Riste nævnes 1619¹¹ og endnu 1714-15.¹⁷

Bygninger på kirkegården. Efter tegning af Hans Vinther, Brædstrup, er der inden for det nordvestre hjørne 1980 rejst et hvidkalket og teglhængt hus for graveren; det har afløst et materiale- og redskabsskur fra 1940'erne.

$\dagger$ Klokketabel placeret på kirkegården (jfr. nedenfor $\dagger$ tårn) er første gang nævnt i inventarium 1690-91¹⁷ og er uden tvivl identisk med det »klokkehus«, der rejstes af tømreren 1681-82,¹⁸ efter at det forrige »klokkeværk« var karakteriseret som ganske forrådnat. Synsudsættelser i begyndelsen af 1700'erne (jfr. s. 4082) lader for-

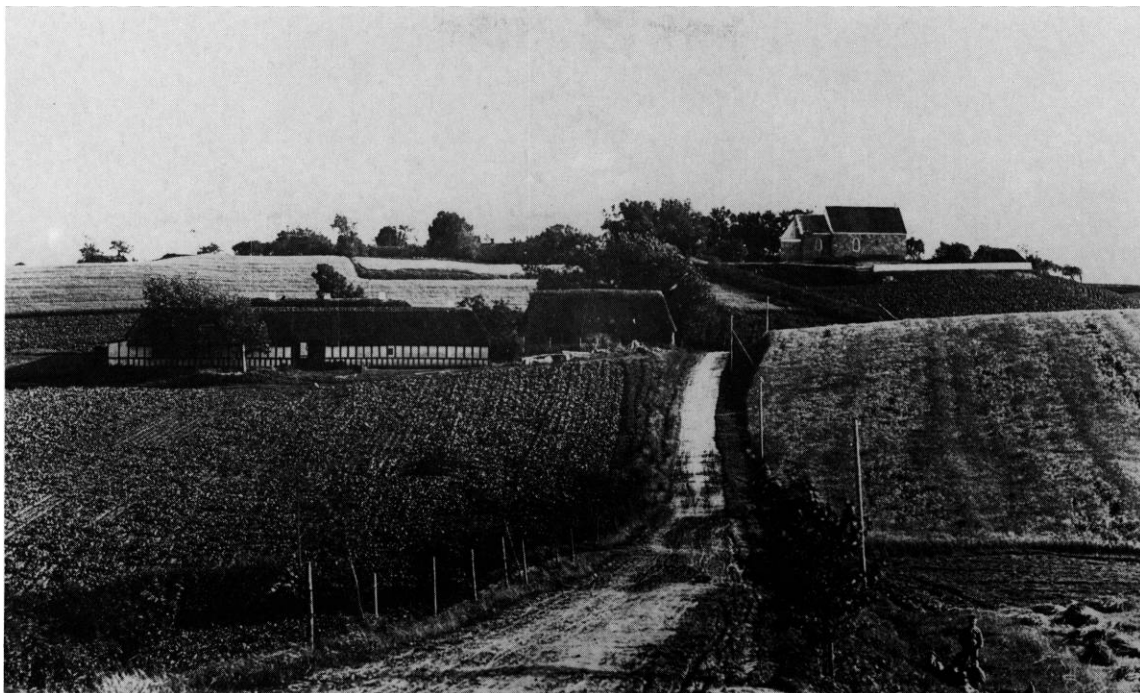

Fig. 3. Landsbyen set fra nord. Fotografi omkring 1890 i Brædstrupens Hjemstavnsarkiv. - *The village seen from the north.*

mode, at klokkehuset, der synes at have været blyhængt, stod op ad kirkens vestgavl. Måske har det lignet de opstillinger, der kendes andre steder i herredet (jfr. Vinding, s. 3885, Bryrup, s. 3911 og Ring s. 4003). 1717¹⁵ attesterede sognepræsten en udtalelse om, at klokkehuset svingede fra side til side og »er i al sandhed færdig at nedfalde, så at ingen enten tør eller kan ringe klokken uden største livsfare«. Efter at rytterdistriktets bygningsforvaltning havde overtaget kirken (s. 4075), blev en reparation da også straks sat i værk,¹⁹ og 1735¹⁵ og igen 1755-56²⁰ (ved Niels Schou) blev klokkens fjæltækkede »træværk« fornyet. Synet ønskede 1856 »klokkestilladsets« tag tjæret, og ved en renovering 1870 flyttedes det fra vestgavlen til en plads ud for skibets sydvestre hjørne¹⁰ (jfr. fig. 2 og 35). I 1920'erne blev »klokkehuset« beklædt forneden og kirkens kulbeholdning lagt her.²¹

Ligesom andre steder tog synet ved midten af forrige århundrede initiativ til regulering og anlægsarbejder på kirkegårdsarealet. 1853 etablere-

des gange, 1873 skulle der grusdækkes omkring kirken, og 1882 beordrede man et forskriftsmæssigt tfortov.

Nogle seljerøn på række afgrænser et trekantet afsnit nordligst på kirkegården, hvor de ældre gravsten er opstillet. Ellers er der ingen træer, men stubbe langs vest- og nordsiderne må være levn af den beplantning, som en kirkegårdsinspektør udarbejdede plan for 1927, muligvis som en opfølgning af et forslag fra synet 1914.

BYGNING

Kirken består af apsis, kor og skib, hvortil slutter sig et senmiddelalderligt våbenhus samt et tårn fra 1936. Helhedens ældste dele, kor og skib, går vel tilbage til perioden omkring år 1200, men har i tidens løb været genstand for mange reparationer og udbedringer, som i dag aflæses på bygningen. Apsiden er i sin eksisterende skikkelse opført 1775. Engang i middelalderen har der ved skibets vestgavl været rejst et tårn, som måske ikke blev fuldført eller tidligt blev ødelagt af en brand, som der flere steder i kor og skib er

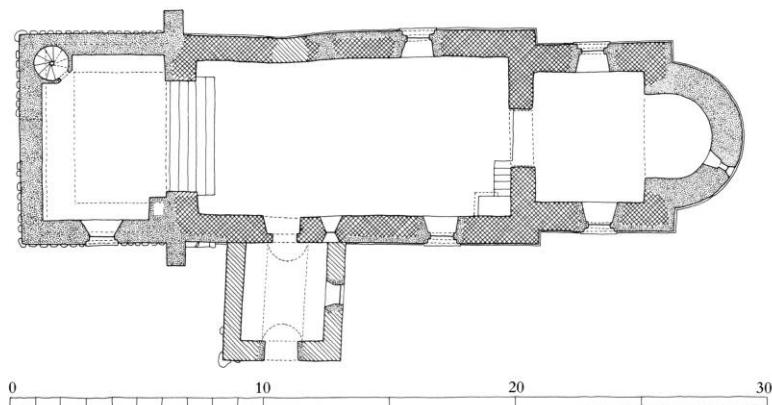

Fig. 4. Grundplan 1:300. Målt af John Bennetzen 1989, tegnet af KdeFL 1993. Med punkteret streg er angivet kontur af $\dagger$ tårn (s. 4080). - *Ground-plan*.

vidnesbyrd om. I begyndelsen af 1600'erne hang klokken i hvert fald i en bindingsværkskonstruktion, før den senere i samme århundrede blev placeret i den ovennævnte tømrede $\dagger$ klokkestol ved skibets vestgavl. I generationerne før opførelsen af det nuværende tårn var klokken anbragt i en fritstående $\dagger$ stabel nær skibets sydvestre hjørne. Orienteringen har en mindre afvigelse mod syd.²²

I sine *proportioner* viser grundplanen et vist slægtskab med en stor del af de tidligere beskrevne kirker i Gjern herred, idet det ret korte kor knytter sig til et skib, hvis indvendige

bredde forholder sig til længden som 1 til $\sqrt{3}$. Koråbningens bredde er en kende større end en trediedel af triumfvæggens længde. Apsiden, hvis grundform angiveligt gentager den oprindelige, har sit centrum omtrent i korets ydre murflugt, hvorved udbygningen bliver stor og dyb.

Materialet i de oprindelige afsnit er i facaderne fint tilhuggede granitkvadre, mens murenes indersider er udført med marksten; alle taggavle er fornyet, skibets østre 1863.²³ De bevarede åbninger er sat med udvalgte, store marksten eller kvadre, der er blevet beskadiget af brand. Til triumfbuens kragbånd og til stenene i stikket er anvendt jernal. Murene er rejst på en skråkant-sokkel, der navnlig på skibet er ret stejl.

Begge de oprindelige *indgange* er bevaret; syddøren i brug, norddøren tilmuret og ændret foroven. I hvert fald iagttog Uldall her et rundbuet murstensstik, hvor der i dag ses en vandret overligger med underside 200 cm over den gennemløbende sokkel. I det ydre er åbningen 109 cm bred og indvendig, hvor toppen er fladbuet, 141 cm. Den søndre døråbning er som nævnt i behold, måske lidt udvidet i den indre, vestre vange. I østsiden er indmuret et træstykke med hul for stængebom. Bredden mellem de fremspringende anslag er 104 cm, og i vægplanet måler det rektangulære dørhul 221x135 cm.

Vinduet i skibets sydside over våbenhusets tag, indvendig 84 cm bredt, var indtil 1959 delvis bevaret i tilmuret stand; ved kirkens istand-

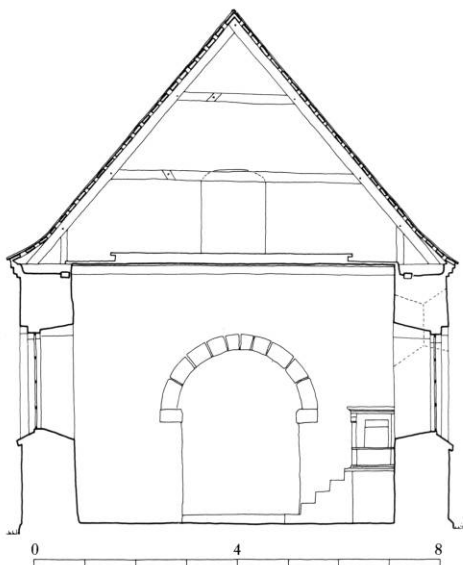

Fig. 5. Tværsnit set mod øst 1:150. Målt af John Bennetzen 1989, tegnet af KdeFL 1993. - *Cross-section of the nave looking east*.

Fig. 6. Kirken set fra nordøst. Hugo Matthiessen fot. 1938. - *The church seen from the north-east.*

sættelse nævnte år blev det genåbnet og rekonstrueret udvendigt med en krum overligger, som indtil da havde ligget på en gård i sognet. Indvendig er åbningen fladbuet.

I det *indre*, som fortsat overdækkes med flade trælofter, er korbuen bevaret, og som anført består dens kvadre i stor udstrækning af jernal, der 1891²¹ skulle renses for kalk. Stenene er beskadigede af ild, hvorfor det er svært at afgøre, om kragbåndene har været profilerede.

Tilføjelsen af et *våbenhus* foran syddøren, der vender imod landsbyen, har antagelig fundet sted omkring år 1500. Bygningen, der er nævnt første gang 1619¹¹ i anledning af almindelig vedligeholdelse af bl.a. tegltaget, er rejst af munkesten, der vistnok er henmuret i munkeforbandt. Alle facader, ikke mindst den vestre, bærer utvetydige vidnesbyrd om omfattende reparationer i tidens løb. Taggavlen er 1747-48 fornyet

af rytterdistriktets murer Anders Nielsen fra Mesing, og umiddelbart før staten skilte sig af med kirken, nedbrød man *fkamtakkerne*, der utvivlsomt hørte til husets oprindelige udstyr.²⁰ 1845 skulle kalkbænken fjernes, 1867 sprøjten. Et vindue blev sat ind 1860.²⁴

Det svære, nygotiske *tårn* er rejst 1936 efter tegning af Holger Sørensen, Brædstrup, som i den periode var kirkens arkitekt. Tanken om at bygge et tårn havde været luftet ved et ekstraordinært syn 1908.¹⁰ Da en testamentarisk gave årtier senere muliggjorde tankens virkeliggørelse, blev tårnet disponeret således, at underetagen indrettedes til ligkapel med indgang på vestsiden, mens tårnrummet, der ved den ældre, spidsbuede åbning står i forbindelse med skibet, blev hævet seks trin over dets gulv. En støbt vindeltrappe i det nordvestre hjørne forbinder etagerne og går videre op til det store mellem-

Fig. 7. Indre, set mod vest. NE fot. 1994. - *Interior to the west.*

stokværk, hvor kirkens varmeanlæg blev installeret 1959.

Eksistensen af et ældre, forlængst forsvundet *tårn* fremgik, før opførelsen af det nuværende, dels af bevarede grundsten der var synlige over terræn, dels af beskedne rester af tårnets nordre og søndre mure, som aflæstes i jordhøjde på skibets vestgavl, og endelig af tårnbuen, som var blændet med en tyndere lukkemur af kvadre og små sten. Disse levn er samstemmende beskrevet

af Løffler 1877, Uldall 1888 og den kgl. bygningsinspektørs tilsynsførende 1911.

Denne situation skal på en eller anden måde sammenholdes med den ældste omtale af tårn. Den er fra 1616¹¹ og beretter, at murer Hans fra Horsens »opmurede et nyt tårn mellem stænger«, dvs. af bindingsværk. Han var i gang i 18 dage sammen med to hjælpere; noget af tiden blev de bistået af en kalkslager. Til arbejdet var indkøbt 800 sten på Skanderborg ladegård og

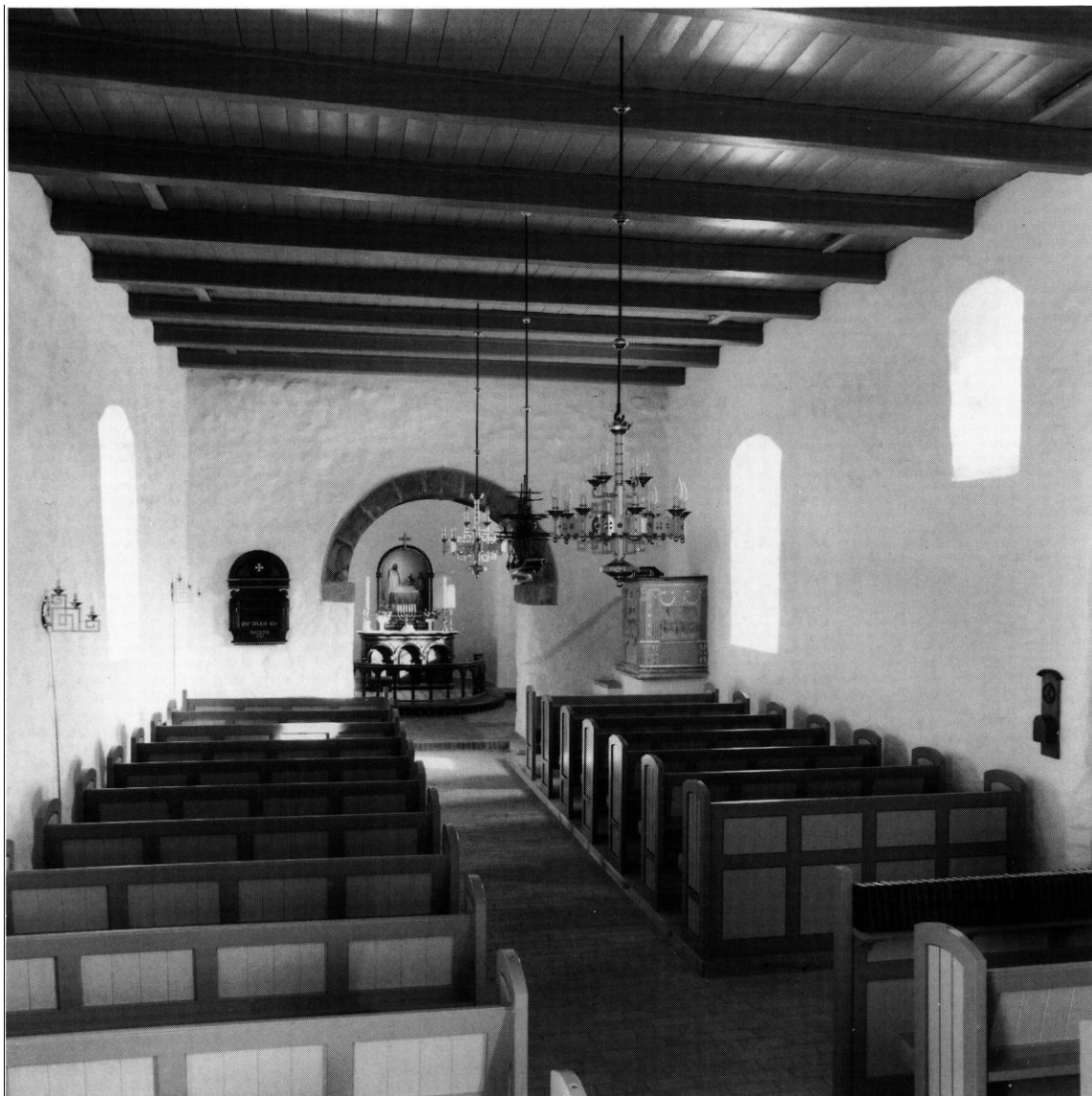

Fig. 8. Indre, set mod øst. NE fot. 1994. - *Interior to the east.*

hentet 13 læs sten i Øm, desuden fik man ni læs sand fra Ring sø og brugte to læster Daugbjerg kalk. Hele foretagendet blev vist afsluttet det følgende år, da regnskabet nævner indkøb af stål til bl.a. en »ring omkring spiret på kirken« samt betaling til en blymester for at »tage stangen ned og sætte den op igen«. Her er formentlig tale om stang til en *†vindfløj*.

Det forekommer ikke muligt at få regnskabsbogens poster til at hænge ordentligt sammen

med de ovennævnte levn af grundsten m.v. Tilsyneladende var engang efter svenskekrigene alt forsvundet til fordel for den ovennævnte klokkestol op ad gavlen. Det er selvsagt usikkert, om den brand, som spores flere steder, men ikke er omtalt i de skriftlige kilder, har forbindelse med tårnpartiets forsvinden.

Byggearbejder efter reformationen, udover de allerede omtalte, har sigtet på bevaring af kirken i forsvarlig stand. I perioder har det øjensynlig

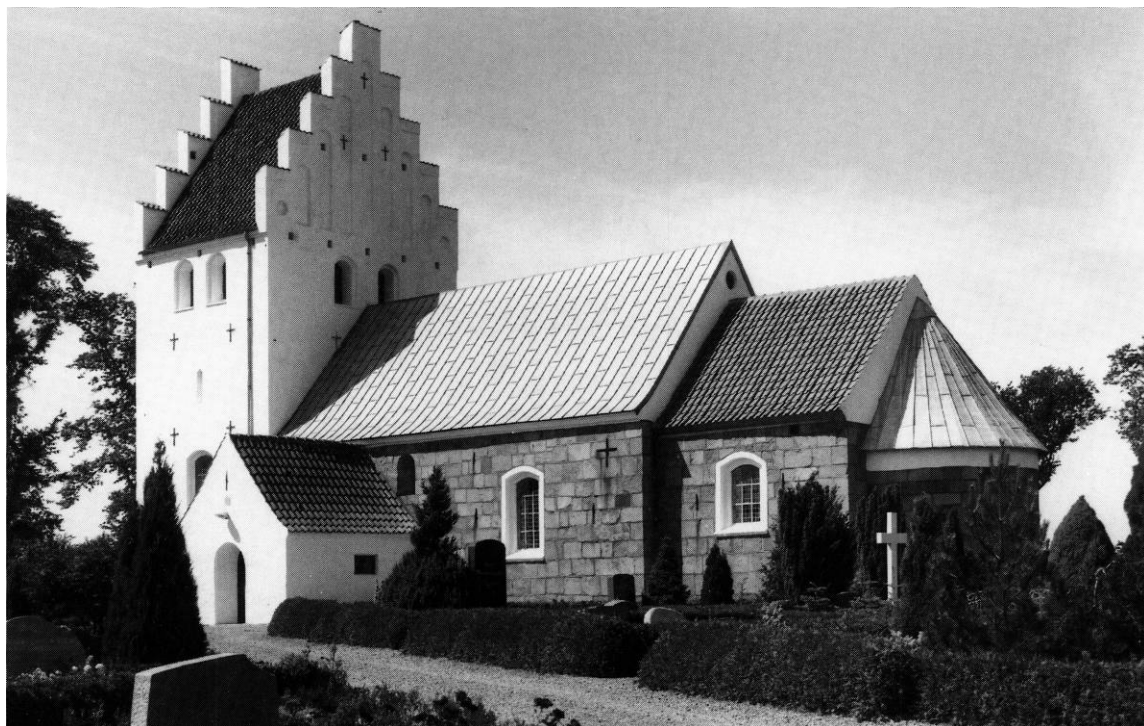

Fig. 9. Kirken set fra sydøst. Morten Aaman Sørensen fot. 1986. - *The church seen from the south-east.*

knebet med ordentlig vedligeholdelse, således at istandsættelser af et betragteligt omfang blev påkrævet.

Den tidligste omtale af en bygningsreparation stammer fra 1699-1700,¹⁷ da regnskabet anfører oplægning af tagsten på skibet og udbedring af vestgavlen. I Hans Sørensen Hjortsvangs periode (s. 4075) har der, ligesom det var tilfældet i Tønning (s. 4050), kun været gjort det nødtørftigste, hvilket fremgår af de synsudsættelser, der foreligger, og navnlig den klage til stiftsøvrigheden, som sognemændene indsendte i adventstiden 1717.¹⁴ Her anføres bl.a., at blyet på sydsiden var »ganske forfaldent, så vi ikke kan sidde tørt i vore stole for vand, når vi skulle høre Guds ord«, og »præsten kan ikke stå tørt enten for alteret eller i prædikestolen, når det regner«. De miserable forhold fremgår tillige af de syn, der afholdtes efter rytterdistriktets overtagelse af kirken (s. 4075). Da konstaterede man bl.a., at skibets sydvestre hjørne var faldet ned,²⁵ og at dets sydmur havde en udbugtning,

hvorfor »det må befrygtes, at en stor del af de hugne sten vil udfalde«. Herefter iværksattes en række udbedringer, der indirekte yder sit bidrag til skildring af den tidligere tilstand. 1727 var man således i gang med lofter og tagværker, der blev dels repareret dels fornyet; synet 1729¹⁵ bemærkede, at de nye lofter i skibet lå over, i koret under bjælkerne. Under ovennævnte Anders Nielsens arbejde 1747-48 med istandsættelse af apsis »faldt den ned« og måtte genopføres. 1755-56 omsatte Cornelius Hansen og Christian Thomsen fem kvadratalen »vinkelhugget kampestensmur« på koret. 1761-62 ordnede Anders Hansen tagene og »tindingerne« (kamtakkerne), og 1764-65 foretog Rasmus Pedersen fra Skanderborg en »hovedreparation«, der foruden den ovennævnte nedtagelse af våbenhusets kamtakker bl.a. omfattede en nyopmuring af skibets vestgavl.²⁰

De mange istandsættelser, som gennemførtes i årene mellem 1747 og 1765, må dels have bragt kirken i virkelig god stand og dermed gjort den

eftertragtet ved auktionen få år senere over rytterdistriktets gods (s. 4075), dels have motiveret opsætning af Frederik V.s kronede monogram i jern på skibets vestgavl²⁶ (fig. 33).

Et pudsigt intermezzo indtraf i den periode, justitsråd Thyge Thygesen til Matstrup var kirkens ejer (s. 4075), idet han 1774,²⁷ under henvisning til murværkets brøstfældighed nedrev apsis (der fungerede som sakristi, s. 4098) og i stedet opførte en lukkemur i korets østgavl. Sagen indbragtes for kancelliet, der i de år prægedes af Harsdorffs antikvariske bestræbelser (jfr. s. 303ff.). Med kongens underskrift udgik via stiftsøvrigheden brev om, at »runddelen« som »fra alders tid har været ved kirken«, skal genopføres »af samme størrelse og indretning, med mur, vindue og blytag ... sådan som det var før« og »inden S.Hans dag næste år«. Synsmændene, der mødtes 30. juni 1775, kunne konstatere, at Thygesen, der næppe ville lægge sig ud med majestæten (han modtog sit adelspatent året efter), havde efterkommet ordren, og at »runddelen befindes i bedre stand end før«. Sammen med sognepræsten var man »enige om, at der hverken ude eller inde er nogen forskel på den gamle og den nye«.²⁸

Den sidste bemærkning skal nok tages med et vist forbehold, da vinduets form og placeringen forskudt for midten ikke kan være oprindelig. Dog kan det selvsagt ikke udelukkes, at vinduets flytning fandt sted allerede ved apsidens ovennævnte genopbygning 1747-48.

Før det nuværende tårn blev bygget, læstes på skibets vestgavl (fig. 33), foruden det omtalte kongemonogram, T T 1783 skrevet med jernbogstaver og -cifre. Bogstaverne, der må hentyde til kirkeejer Thygesens initialer, er endnu på plads, mens årstallet, hvis forsvundne ettal skulle kompletteres 1927,²¹ er flyttet til kirkens sydside sammen med monogrammet. Der er ingen efterretning om en større indsats ved kirken nævnte år, så godsejeren på Matstrup har måske blot, her som andetsteds, villet markere sit ejerskab²⁹ (jfr. f.eks. Føvling, s. 4021).

Ifølge referat af provstesynets møde 1803¹⁵ var kirkens »mur, tømmer, vinduer, porte og døre upåklagelige«; også 1838¹⁰ karakteriseredes byg-

ningen som godt vedligeholdt, og det har den øjensynlig været siden. Forud for et par større restaureringer i de senere år er der kun udført mindre bygningsarbejder, hvoraf skal anføres: 1858 korloftet gipset, 1887 apsis udvendig rensset for kalk; året efter ønskede synet, at loftet i skibet, der i en snes år havde været perlegråt, blev omlagt og egetræsfarvet.²⁴

1931 omtales en istandsættelse, og 1936 blev som nævnt tårnet bygget, og hermed afsluttedes en ældre drøftelse af, hvad man skulle stille op med skibets vestgavl og dens vindue. I midten af 1950'erne indledtes med Holger Sørensen som arkitekt en restaureringssag, der bl.a. udsprang af utilfredshed med belysningsforholdene og vinduernes form. En mindre brand i koret 22. april 1958 satte gang i arbejdet, der efter Holger Sørensens død blev overtaget af Hans Vinther og afsluttet 1960.

I slutningen af 1980'erne påbegyndte en ny restaurering med Vinther som arkitekt. Den angik særligt kirkens indre og inventar; tredje og sidste etape færdig december 1993.

Gulvene blev ved sidste restaurering dels omlagte, dels fornyede. I kor og apsis ligger gule mursten på fladen, dog er der i midtaksen røde, kantet af blå, kvadratiske. Inden for alterskranken er der gule, ottekantede teglfliser fra Bygholm, i kombination med røde, kvadratiske. Også i gangen, våbenhuset og tårnrummet udgøres belægningen af gule sten på fladen, i tårnrummet ordnet i sildebensmønster.

Gulve er nævnt første gang 1689-90¹⁸ i anledning af omlægning, og 1709-10¹⁷ udførte man en reparation med mursten. Senere i Hans Sørensen Hjortsvangs periode (s. 4075) hedder det, at altergulvet er næsten øde og stengulvet forfaldent.

1852-53 ønskede synet »brændte sten« i våbenhuset, hvor der hidtil nok havde været piksten. 1861 var håndværkerne i gang med at lægge nyt gulv i gangen, antagelig gule sten, som tidligere foreslået af synet; samtidig med skrankens fornyelse et par år efter (s. 4089) kom der trægulv foran alteret.¹⁰ Ved restaureringen i slutningen af 1950'erne blev gulvet delvis fornyet.

Vinduerne i kor og skib fik deres nuværende, fladbuede form med udvendige false ved restaureringen 1958-60, da spidsbuede jernstel (jfr. fig. 2 og 6) indsat i 1880'erne²⁴ blev fjernet. Vinduer omtales tidligst 1615,¹¹ da en glarmester indsatte tre nye, og en murer gjorde den tilhørende udbedring omkring åbningerne. 1831¹⁶ fik kirken fire »nye og smukke«.

Tagmaterialet er i dag bly på apsis og skib, i øvrigt vingetegl; der er murede gesimser af små sten på skib og våbenhus og sugfjæl på koret.

Da tagene 1615¹¹ omtales første gang, bestod de dels af bly, dels af tegl, uden at fordelingen nævnes. Begge materialer figurerer i reparationsnotitser i 1600'erne, hvoraf det synes at fremgå, at kirken var blyhængt bortset fra våbenhuset. Lejlighedsvis benyttedes et afvigende materiale til udbedring: 1699-1700¹⁷ blev der således lagt en del tegl på skibet, og manglende tagsten på våbenhuset erstattedes 1707³⁰ med brædder. Ved den ovenfor nævnte lofts- og tag(værks)reparation i 1720'erne frembragtes den fordeling, som fungerede frem til sidste restaurering: Alle tage teglhængte, bortset fra apsis og skibets sydside, hvor der lå bly.

Korets *tagværk* er af eg med ét lag hanebånd; alle stykker er øjensynlig genanvendte, med ældre nummerering og samlede på vestsiden. Skibets spær er af fyr, mens de to lag hanebånd er genanvendt egetømmer med udstemninger fra den tidligere anvendelse.

Opvarmning bragtes på tale ved synets møde 1889,²⁴ hvorefter der vistnok 1895 anskaffedes en *†*kakkelovn, som opsattes i skibets nordvestre hjørne. Et centralvarmeanlæg fra 1934 afløstes 1958-59 af varmluftsindblæsning med fyr i tårnet, ændret ved sidste restaurering. Elektricitet indlagt 1929.

Kirken står i dag med afrensede facader, våbenhus, tårn og vinduesfalse hvidkalket. I det indre er væggene hvide, lofterne gulgrønne, skibets synlige bjælker har samme farve i en mørkere tone; tilsvarende i våbenhuset, hvor loftets træhvælv har den lyse nuance.

† Vindfløj nævnt 1617 (s. 4081).

Østvinduets *glasmosaik* med kors er vistnok indsat ved restaureringen omkring 1960.

† KALKMALERIER

Ved kirkens hovedrestaurering 1993 blev beklageligvis al oprindelig puds og kalklag nedbanket i kor og skib. På triumfvæggen over korbuens top fandt man ved en efterundersøgelse rester af noget, der i indberetningen er betegnet ranke-slyng (?) i rødt og okker og måske en figur, der ikke kunne identificeres. På skibets nordvæg tæt ved nordøstre hjørne var med rød farve malet et »krydsgitter« fra gulvet og en meter op. Nærmere hjørnet og ca. to meter over gulvet havde man 1958 iagttaget en del af en *ornamentfrise* bestående af tre rækker med trekanter, afgrænset foroven af treblade(?), forneden af en bølgelinie³²

Indridsninger efter fem *†indvielses Kors* blev 1993 afdækket, men overkalket på grund af den dårlige bevaringstilstand. På hver af korets langvægge var to kors, 45-55 cm i tv. og 205 cm over gulvniveau. Det femte kors, på skibets nordvæg øst for den tilmurede kvindedør, var 40 cm i tv. og anbragt 195 cm over guly.

INVENTAR

Oversigt. I det nyrestaurerede kirkerum er den fabeldyrsmykkede, gotlandske kalkstensfont fra 1350-1400 det ældste inventarstykke. Messingdåbsfadet fra o. 1550 er et sydtysk arbejde, der imidlertid først er anskaffet 1728. Prædikestolen af kalksten er et usædvanligt stenhuggerarbejde med relieffer af de fire evangelister, antagelig udført i 1570'erne af den såkaldte Alabastmester, der havde tilknytning til højadelige kredse omkring kongen (jfr. bl.a. Podebusk-epitafiet nr. 2 i Århus domkirke, s. 670). Stolen er rimeligvis oprindelig udført til Hardenbergernes nu forsvundne kapel på herregården Matstrup (jfr. s. 3992). Den tidligere altertavle fra o. 1625, tilskrevet Jesper maler ligesom den beslægtede tavle i Rye (s. 3741), blev omdannet 1890 og dens storvinger sat på en præsterækketavle. Den skriftløse klokke er muligvis fra 1400'erne.

Efter kirkens forfaldsperiode i begyndelsen af 1700'erne foretoges o. 1730¹⁵ er del nyanskaffelser og reparationer, så den 1735³³ kunne erklæres i forsvarlig stand. 1833 lod kirkeejeren, konsul Secher, hele kirken, med altertavlen, male, så præsten 1838¹⁰ kunne meddele, at den var godt vedligeholdt. 1890-91 blev foretaget flere fornyelser og ændringer, bl.a. af altertavlen, og prædikestolen blev restaureret. Ved istand-

Fig. 10. Indre, set mod øst, med inventarændringer og -tilføjelser 1891. Hugo Matthiessen fot. 1938. - Interior to the east in 1938 after alterations to the furnishings in 1891.

sætteisen o. 1960, foranlediget af en mindre brand i koret, anskaffedes løse stole, der imidlertid ved seneste restaurering 1992f. erstattedes af faste stolestader, og alt nymaledes efter farvesætning af Ivan Hagner.

Alterbordet består af et egetræspanel fra o. 1891, kortenderne plane, forsiden antagelig udført af billedhugger N.W. Fjeldskov,³⁴ der nævnte år restaurerede prædikestolen. De tre arkadesmykkede fag har fritstående søjler med skårne kapitæler bærende profilerede bueslag under tand-snitliste. Panelet bagved har listeindrammede, rundbuede fyldingsfelter prydet med relief-skårne vindrueklaser og kornaks, det midterste under et Kristi monogram. Brunferniseret og stafferet med forgyldning på enkelte detaljer.

†*Alterbord* fornyet 1870f.²¹

†*Alterklæder*. 1661³⁵ nævnes et alterklæde af drejl. 1719 manglede man tilsyneladende et al-

terklæde, men 1727f.¹⁵ betegnedes det daværende som et gammelt, hullet lærredsklæde, 1739²⁰ som gammelt og forslidt. Oplysninger om et nyt fremgår først 1858,¹⁰ da der blev erhvervet et af rødt fløj, som allerede fire år senere ønskedes fornyet. 1880 skulle anskaffes et nyt med et guldbrokade-kors.²¹

Altertavlen (jfr. fig. 8) er et maleri, Kristus i Emmaus, udført 1993-94 af Ivan Hagner, Brædstrup. Det er et oliemaleri på lærred, 119x93 cm, indsat i enkel, rundbuet egetræsramme, kronet af kors og med et fodstykke, der ligesom den forrige tavle bærer en indskrift fra Lukas 24,29.

†*Altertavler*. 1) O.1625 (fig. 11-14), af eg, tilskrevet Jesper maler ligesom den i Tønning (s. 4057) og den mere tilsvarende, fra 1630, i Rye (s. 3741). Bevaret er de to storsøjler (nu opbe-

Fig. 11. Englehoved fra en af altertavlens storvinger, jfr. fig. 14, nu opsat på dørfløj (s. 4086). NE fot. 1993. - *Angel's head from one of the wings of the altar-piece, cf. fig. 14, now placed on a door.*

Fig. 12. Englehoved fra den tidligere altertavle, nu en del af præsterækketavle, jfr. fig. 14 (s. 4086). NE fot. 1993. - *Angel's head on top-piece of former altar-piece, now a part of the board listing the incumbents.*

varet ved kirken), samt storvinger og et beskåret topstykke, der indgår i en præsterækketavle (s. 4099). De to 121 cm høje storsøjler (fig. 13), der smalner ind opefter, har korintiske kapitæler og prydbælter med beslagværk omkring dobbeltlilje. De kartoucheformede storvinger (fig. 14) er smykket med beslag- og rulleværk med båndophængte frugtbundter, samt halvrosen og cirkulær, glat midtfelt, der oprindeligt har været dækket af et påsat englehoved (fig. 11). Disse to 10,5 cm høje hoveder er afrenset for farve og anbragt på døren mellem våbenhus og skib. Topstykkets dobbeltvolutter og beslagværk er ligesom storvingerne prydet med små halvkugler, og midtpå omslutter en laurbærkrans et (delvis opskåret) englehoved (fig. 12). - Af de sparsomme oplysninger om altertavlen fremgår, at den 1709¹⁷ skulle fæstnes med søm, og at det 1717 på grund af kirkens forfaldne tilstand regnede ned på alteret, hvilket 1728 krævede reparation.¹⁵ 1833⁸ blev tavlen »ommalet«, 1868²¹ skulle den opmåles og forgyldes. †*Altermaleriet* forestillede ifølge synsprotokollen 1862 Jesus med de tre sovende disciple i Gethesemane, Judas der kommer for at forråde ham, og vagterne med blus og sværd.

1873³⁶ er opført en udgift på 100 kr. til et altermaleri, for hvilket der dog ikke nærmere er re-

Fig. 13. Søjler fra (†)altertavlen fra o. 1625, jfr. fig. 10 (s. 4085). NE fot. 1994. - *Columns from the (†)altar-piece from c. 1625, cf. fig. 10.*

Fig. 14. Præsterækketavle bestående af storvinger fra den tidligere altertavle fra o. 1625, jfr. fig. 11-13 (s. 4085f.). NE fot. 1993. - Board listing the incumbents, framed by wings of the former altar-piece from c. 1625, cf. fig. 11-13.

degjort. Muligvis har det drejet sig om en opmaling af det oprindelige, foretaget af »en håndværker i Horsens«, der ifølge et synsreferat 1890³⁷ havde malet billedet, som i øvrigt var »så slet, at den store forgrundsfigur har 6 fingre på den ene hånd«. Renæssancetavlen stod fortsat på sin plads 1877, da Løffler karakteriserede den som »et meget råt snitværksarbejde«. 1890 ønskedes alterbilledet fornyet, hvilket gav anledning til en delvis fornyelse af altertavlen.

2) (Jfr. fig. 10). 1890²¹ anskaffedes et stort *taltermaleri*, en kopi, udført af Karen Wiehe,³⁸ efter Anton Dorphs maleri fra 1878, Vandringen til Emmaus, i Emmauskirken i København. Det blev opsat på et højt fodstykke under en rundbuet portalramme båret af de genanvendte stor-

søjler fra renæssancetavlen. Den var brunmalet og stafferet med uægte forgyldning ligesom den tilhørende versalindskrift: »Bliv hos os, thi det er mod aften og alt hælder dagen«, malet på fodstykket, der nu er oplagt på loftet. 1958 blev maleriet ødelagt under en mindre brand, hvorefter et 160 cm højt *trækors*, fremstillet af genanvendt bygningstømmer, opsattes som alterpyrdelse. Korset nu ophængt på tårnrummets nordvæg.

Altersølv. Kalk (fig. 15), udført mellem 1682 og 1693(96) af Rasmus Andersen, Horsens, bærer fornyet 1959.³⁹ Den 20,5 cm høje kalk har rund, ottedelt fod med ottetunget fodplade hvorover vulst og platte. Herpå er nittet et støbt, 4,3 cm højt krucifiks (fig. 16) af 1300tals

Fig. 15. Alterkalk, udført mellem 1682 og 1693 af Rasmus Andersen, Horsens; bægeret fra 1959 (s. 4087). NE fot. 1993. - Chalice made between 1682 and 1693 by Rasmus Andersen, Horsens; the cup from 1959.

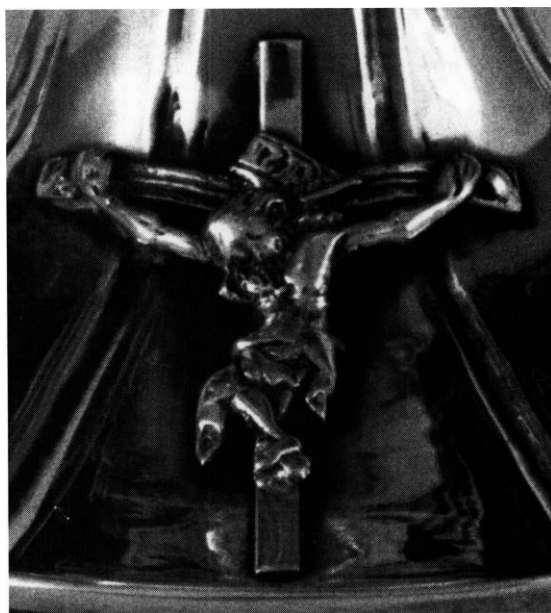

Fig. 16. Støbt krucifiks, af 1300tals type, på alterkalkens fod; jfr. fig. 15 (s. 4087). NE fot. 1993. - Cast crucifix of 14th century-type, on the base of the chalice, cf. fig. 15.

type. Figurens hoved er bøjet fremover, de bøjede ben krydsede og det lange lændeklæde rigt foldet, med snipper. Korsets v-bøjede tværarm er rillet, midtpå ses enden af et skriftbånd med »(I)nRI«. Skaftet er ottekantet og ledsaget af små profilstave, knoppen har på både over- og underside spidse blade, hvorimellem rudeboser, hveranden med graveret bogstav: »INRI«. På en af fodpladerne mestermærke for ovennævnte guldsmed (Bøje II, 1989, nr. 6122). På foden er desuden nyere indprikning med skrift: »Tønning Kierke«. Det store bæger har 1959 erstattet det tidligere, kedelformede, der blev ødelagt ved branden året før, mens fod og knop lod sig istandsætte. Disk, 1959, 14 cm i tv.m., med latinsk kors i oval graveret på fanen. Den forrige $\dagger$ disk, med tilsvarende kors, gik ligeledes til ved nævnte brand.

$\dagger$ Alterkalk og $\dagger$ disk er tidligst nævnt 1661.³⁵ 1727¹⁵ noteredes, at disken blev borte, da Tønning præstegård brændte; sognepræsten lovede at skaffe en ny.

Berettelsessættet er fælles med Tønning (jfr. s. 4059). 1719⁵ nævnes en lille $\dagger$ sølvkalk og $\dagger$ disk med årstallet 1638, muligvis et sygesæt.

En *oblatæske*⁴⁰ manglede 1720 og 1731,¹⁵ og ingen sådan omtales før 1912,²¹ da den var af porcelæn ligesom $\dagger$ vinkanden, muligvis fra 1844,¹⁰ der var af den vanlige type, sort med guld kors og kanter.

Alterstager. 1-2) (Fig. 18), af messing, »Træden Kirke Misericord Dom Anno 1892«, graveret skriveskrift på yderste led af den mangeprofilerede fod. Balusterskaft med reliefkors, der på stammens nederste del bærer det sammenskrevne Jesumongram IHS. 3-4) (Fig. 18), af messing, antagelig fra 1900'ernes første tiår. 30,5 cm høje. De har ottekantet, skrånset fodplade med ringprofileret, kegleformet fod og højt skaft med otte huller. To $\dagger$ lysestager af messing er nævnt 1661.³⁵ 1720 og 1735¹⁵ manglede den ene hovedparten af den øverste del. På et fotografi fra o. 1900 ses to andre $\dagger$ stager af 1500tals-type, men med tilsatte, øvre lysearme, samt to $\dagger$ kandelabre, hver med fem lys, opstillet henholdsvis på prædikestolen og på alterskrankens endestolper.

Syvarmet *lysestage*, såkaldt Titusstage, med graveret skriveskrift på foden: »1872-1910. Til Minde om Lærer P. Steffensen og Hustru«.

†*Alterbøger*. 1661³⁵ omtales en bibel i folio. 1720 opbevarede en sønderreven gradual i degnestolen ligesom bl.a. i Sønder Vissing (s. 3826), men blev stjålet 1730, da kirken var under reparation.¹⁵ 1856¹⁰ skulle alterbogen repareres. 1862²¹ fandtes foruden denne en bibel, to salmebøger og en koralbog.

†*Røgelsekar*, 1681¹⁸ benævnt »jern ildkar«, 1739²⁰ »malmrøgelsekar«; siden forsvundet.

†*Messehagler*. I perioden 1700-1728 bemærkes i inventarierne,¹⁵ at der ikke fandtes nogen hagel. 1739/40²⁰ var anskaffet en af rødt fløj med sølvgaloner. 1854¹⁰ ønskedes en ny, der 1862²¹ er omtalt som værende af rødt silkefløj med forgyldt kors.

Alterskranke, antagelig fra 1891, af eg, bestående af søjlebårne rundbuearkader ligesom alterbordsforsiden, men med firbladsmykkede terningkapitæler. Opstillet i halvrundbue, med retkantede endestolper. Enkelte lister og detaljer forgyldt. †*Alterskranker*. 1728¹⁵ udførtes et nyt »tralværk« foran alteret. 1863¹⁰ afløstes det af et firkantet »altergelænder« med »brækkede« hjørner og drejede søjler.

Døbefonten (fig. 19-22), muligvis fra 1350-1400, aflys, gråbeige, gotlandsk kalksten, er et velhugget arbejde udført som hel- eller halvfabrikat fra Gotland.⁴¹ Af Mackeprang (*Døbefonte*, s. 390-93) henført til gruppen af såkaldte fabeldyr fonte i Birket (DK. Maribo, s. 645f.), Ølst (Randers amt) og Uggerslev (Odense amt). Kumme og fod er nu tilsammen 61 cm høje, efter at et skaftled med vulst tidligere er fjernet, den ottekantede kumme 59,5 cm i tv. og 21,5 cm dyb; intet afløbshul. Under en flad mundingliste er kummens øvre del dekoreret med otte fantasidyr i fladt relief, parvis modstillede i profil, hver med det ene forben løftet mod den andens. Dyrenes lange, stilkede tunger mødes i et femdelt blad lige over kummens skarpe hjørnekanter, og på samme måde løber deres hale, eller en lille stilk herunder, op i et tilsvarende blad. Fælles karakteristika er kroppenes vinkelfrifling og de klodsformede fødder med streg-

Fig. 17. Dåbsfad af messing, o. 1550, sydtysk arbejde, anskaffet 1728 (s. 4090). NE fot. 1993. - Brass baptismal dish, c. 1550, south German work, acquired 1728.

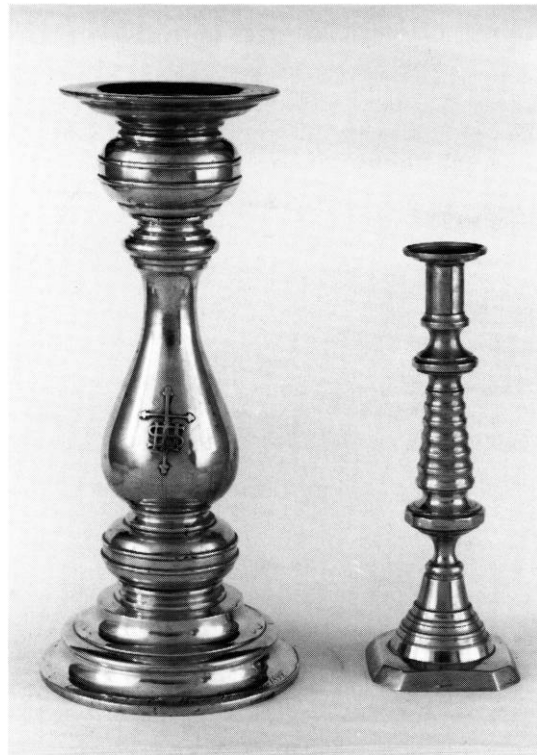

Fig. 18. Alterstager af messing. Den høje (nr. 1-2) fra 1892, den lave (nr. 3-4) antagelig fra begyndelsen af 1900'erne (s. 4088). NE fot. 1993. - Altar candlesticks of brass. The tall one (nos. 1-2) from 1892, the other one, nos. 3-4, probably from the beginning of the 20th century.

Fig. 19-20. Udsnit af døbefontens kumme med fabeldyrene nr. 2 og 3 samt 6 og 7; jfr. fig. 21 (s. 4090). NE fot. 1993. - Section of the basin of the font, cf fig. 21, with fabulous animals nos. 2 and 3, 6 and 7.

indhugninger for tre til fem tæer, detaljer der dog også genfindes på andre fonte, men med andre figurer.⁴² Fabeldyrene kan i visse træk måske forestille (regnet fra syd og mod øst) (fig. 19-22): 1) tyr, med kors mellem hornene, 2)

Fig. 21. Døbefont af gotlandsk kalksten, fra 1350-1400 (s. 4089). NE fot. 1993. - Font, probably an export article from Gotland (now Sweden) from c. 1350-1400.

stenbuk, med spidse ører og to lange, tværrifledede horn, 3) løve, med små ører, mankespiraler og hale endende i bredt blad, 4) hest, med spidse ører og lagdelt manke med krøller, 5) buk, med to horn som nr. 2, den øvre del af hovedet ødelagt (jfr. nedenfor), 6) løve, med nakketop og hale med bladdusk, en del af hovedet væk, jfr. nr. 5, 7) løve, med mankekrøller og hale med bladdusk, 8) buk, med ører og horn som nr. 2. - Rester af kridering er konstateret. På et fotografi fra 1904 ses, at et stykke af kummens øvre kant allerede da var ødelagt og udfyldt med cement, muligvis ved opmuringen mod nordre korbuevange. Det er 1959 ved billedhuggeren Vitus Nielsen blevet udbedret med et glat stykke af lignende kalksten.⁴³

Kummen hviler nu direkte på den keglestubbformede fod, med nedre, lodret bånd, men har formodentlig oprindeligt haft et nu forsvundet skaftled og vulst ligesom de førnævnte fonte.⁴⁴ - 1877 var fodstykket ifølge Løffler opmuret af mursten og pudset, 1904 stod fonten derimod på et højt, kvadratisk podium af granit, fastcementeret til korbuen. 1959 flyttet til skibets nordøstre hjørne og opsat på en muret og hvidkalket, polygonal sokkel.

Dåbsfad (fig. 17), o. 1550, men først anskaffet 1728. Det er et sydtysk arbejde af drevet og punslet messing, 43 cm i tv. På den let hvælvede bund er et cirkelfelt med et motiv fra 4. Mosebog 13,23, spejderne Josua og Kaleb i Ka-

Fig. 22. Udsnit af døbefontens kumme med fabeldyrene nr. 1 og 2; jfr. fig. 21 (s. 4090). NE fot. 1994. - *Section of the basin of the font, cf fig. 21, with fabulous animals nos. 1 and 2.*

naans land bærende den afskårne vindrueklase fra Esjkoldalen.⁴⁵ Her udenom to reliefindskrifter, inderst de forsirede minuskier »miuehve«(?), en gådefuld remse, der er gentaget fem gange, og som forholdsvis hyppigt findes på den type sydtyske fade og omkring forskellige motiver. Yderst en mindre majuskelindskrift: »Rekor. de. ngi. scal.«(?), gentaget seks gange og ligesom den førstnævnte utolket. Alleryderst en stemplet bølgebort. På den 5,5 cm brede fane to andre borter med blade og liljeagtige planter.

Fadet blev 1728¹⁵ anskaffet til kirken, efter at der havde manglet et bækken i hvert fald siden 1703.³⁰ 1661³⁵ anvendtes i fonten en gammel $\dagger$ kobberkedel.

Dåbskande, af messing, »Skænket til Træden kirke 1932 af K. Helbæk Kristensen«, ifølge versalindskrift graveret under bunden; her tillige stempel for gørtleren: »Erstad. Aarhus«. 20 cm høj. $\dagger$ *Dabskande* med låg omtalt 1862. 1881 skulle kanden til dåbsvandet males sort.²¹

Prædikestolen (fig. 23-29) er et fornemt arbejde i højrenæssance fra 1570erne, udført i en lysgrå, svagt brunlig kalksten samt en grå sandsten, i et værksted tilskrevet den såkaldte Alabastmester.

Stolen hviler på et muret, retkantet fundament ved skibets sydøstre hjørne, med nymuret trappeopgang langs triumfvæggen. På en vandretliggende, fremkragende, enkeltprofileret kalkstensplade, 93 cm lang og 5,5 cm tyk, er opstillet to andre kalkstensplader i indbyrdes ret vinkel, hver med et relief af to siddende evangelister flankeret af pilastre. De to pladers ornamentik er forskellige, dog er gesims- og fodprofiler ens, den sidstnævnte på vestsiden imidlertid nyhugget ved stolens gennemgribende restaurering 1891.

Nordsidens 110x78,5 cm store plade (fig. 27), der vender mod midtgangen, har den fornemste udsmykning. Ved pladens ydersider står kraftige, kannelerede pilastre med joniserende kapi-

Fig. 23. Prædikestol af kalksten fra 1570erne, med relieffer af de fire evangelister, tilskrevet den såkaldte Alabastermester (s. 4091). NE fot. 1993. - *Pulpit of limestone, from the 1570s, with the four evangelists, ascribed to the »Alabaster sculptor« with links to court circles.*

tæler, hvis skivesmykkede volutter rager ud over kanten og ses som hulede tromler på den mod vest vendende side. Et spinkelt, stiliseret planteornament pryder feltet under kapitælerne.

En perlestav markerer overgangen til de høje prydbælter, med stavudfyldende kannelurer, og på forsiden heraf ses et stort diademhoved (fig. 24) i fladt relief. På det fremspringende fodstyk-

kes hulled er små tunger. På pladens øvre del er hugget et kraftigt fremspringende englehoved (jfr. fig. 27), fra hvis vinger der udgår spinkle akantusranker.

Pladens hovedmotiv, de to evangelister Johannes og Lukas, sidder læsende i hver sin opslåede bog, foran en fladbuet niche, der ved østsiden er angivet som båret af en kanneleret pilaster. Fodstykket er støttet af volutkonsoller med løvehoved. Det glatte parti herunder, der muligvis har været beregnet til en indskrift, har ved hver side en spinkel kartoucheliste. Ved ydersiderne hviler evangelisterne deres ene arm på en kanneleret stolekonsol, hvorpå er anbragt pen og blækhus, på Johannes' tillige en bog. Ved deres nøgne fødder ses de respektive tegn, mod øst Johannes' ørn, mod vest forpartiet af Lukasoksen. Evangelisterne er fremstillet frontalt, men vendt lidt mod hinanden og med hældende hoveder. Johannes' unge skægløse og glatte ansigtstræk afviger fra Lukas', der har kraftige, buede øjenbryn og rynke ved næseroden; begges hænder er let maniereede. Deres klædebon på overkroppen falder i tætte folder ligesom de udflagrende kappestykker bag ryggen. Over underbenene og ved siderne er deres dragt hugget med brede, glatte og sært hulede folder, der lader knæene fremstå store, runde og glatte.

Kalkstenspladen (fig. 28), der vender mod vest, måler 111x78,5 cm, inclusive gesimsen, men uden det sekundært udførte, profilerede fodstykke. Mod nord støder den op til smalsiden af nordpladens pilaster, der også her er kanneleret, men hvis omløbende profilstav er uden perler, ligesom dens prydbælte er glat. Pladen forekommer dog oprindelig tildannet til nordpladen, dels på grund af den ensartede gesims og den omløbende profilstav ved overgangen til fodstykket, dels på grund af det plane stykke, der adskiller de to pladers forskellige pilastre. Både dette yderstykke og den øvre frise mellem pilastrene er smykket med en beslagværksornamentik bestående af henholdsvis oval- og cirkelskive med midtprik flankeret af to småblade i udsparet felt, nu vanskelig at erkende efter en tidligere afslibning ligesom også det beslagværkssmykkede »prydbælte« på fodstykket.

Fig. 24. Diademhoved på prædikestolen, jfr. fig. 23 (s. 4092). NE fot. 1993. - *Diadem-head on the pulpit, cf. fig-23.*

I et let forsænket retkantfelt, der foroven har midtbøjle med draperiophæng, er indfældet et rektangulært relief af sandsten, 41,5x47,5 cm, medregnet den spinkle, profilerede fodliste.

Fig. 25. Udsnit af prædikestol fra 1570erne, jfr. fig. 23, med relief af evangelisterne Johannes og Lukas (s. 4093). NE fot. 1993. - *Section of pulpit from the 1570s, cf. fig. 23, with relief of the evangelists John and Luke.*

Herpå er fremstillet de to andre evangelister, Markus og Mattæus, i hovedsagen svarende til nordpladens, men varieret i stillinger og detaljer. Evangelisterne er vist mere frontalt, også hvad angår hovederne, der hælder parallelt til den ene side. Ved den skægløse og småkrøllede Markus' fødder ses hovedet af hans tegn, løven, og bag skulderen af den fuldskæggede Mattæus kigger hans engel ud, mens den stikker sin hånd under evangelistens arm og frem på hans bryst. Stolene har her en fælles, kanneleret midtkonsol med løvehoved, hvorpå plade med blækhus. På den letskyede baggrund ses i hvert af hjørnerne et lille træ.

Stolen har en beskeden staffering med guld på enkelte ornamenten og englevinger, udført 1959 af Ingolf Røjbak. Brun farve er malet i kannelurerne, også i dem der 1891 er nyhugget på vestpladens yderste pilasterprydbælte. Enkelte afslæde detaljer er udbedret med bly, der fremtræder som sorte pletter.

Til denne usædvanlige stenprædikestol kendes der vedrørende materialets egenart her i landet kun en enkel parallel, prædikestolen fra 1570erne i Christoffer Valkendorfs kirke i Svindinge,⁴⁶ men udført af en anden mester.⁴⁷ Træden-stolen er tilskrevet »Københavns Alabast-mester« af Chr. Axel Jensen,⁴⁸ der har sammenstillet evan-

Fig. 26. Udsnit af prædikestol fra 1570erne, jfr. fig. 23, med relief af evangelisterne Markus og Mattæus (s. 4094). NE fot. 1993. - Section of pulpit from the 1570s, with reliefs of the evangelists Mark and Matthew.

gelistfigurerne med de tilsvarende i altertavlen fra 1577 fra Lunds domkirke, hvortil kan føjes evangelisterne og løvehovederne på Podebusk-epitafiet fra 1576 i Århus domkirke (s. 670f), alle tillagt samme mesters værksted. Ikke alene de siddende figurers stilling, men især den specielle dragtbehandling med de udhulede folder på underbenene er karakteristisk for dette værksted,⁴⁹ hvis formåen med hensyn til fremstilling af den menneskelige anatomi står tilbage for gengivelsen af arkitektoniske og ornamentale detaljer. At flere svende har været beskæftiget i dette værksted ses bl.a. af ansigtstrækkene, der her afviger fra nogle af de øvrige arbejder.

I arkivalierne er en prædikestol tidligst omtalt 1703,³⁰ da dens forfaldne trappe ønskedes repareret, hvilket blev udført 1709/10¹⁷ af en murmester. 1720¹⁵ behøvede stolen reparation og en ny trappe. Ud fra disse knappe meddelelser kan ikke afgøres, om det drejer sig om den nustående prædikestol eller en forsvundet (jfr. nedenfor). Fra 1700erne foreligger intet oplyst. Først et langt senere afholdt kirkesyn gav stødet til en nærmere undersøgelse og beskrivelse af prædikestolen. I »en meget lang årrække«, senest 1874 og 1885f.,²¹ var stolen blevet oliemalet, men ved et kirkesyn 1887⁵⁰ »opdagedes«, at den ikke var af træ, men sten. Efter synets ønske fjernedes da

Fig. 27. Prædikestolens nordside, jfr. fig. 23 (s. 4091) NE fot. 1993. - The north side of the pulpit, cf fig. 23.

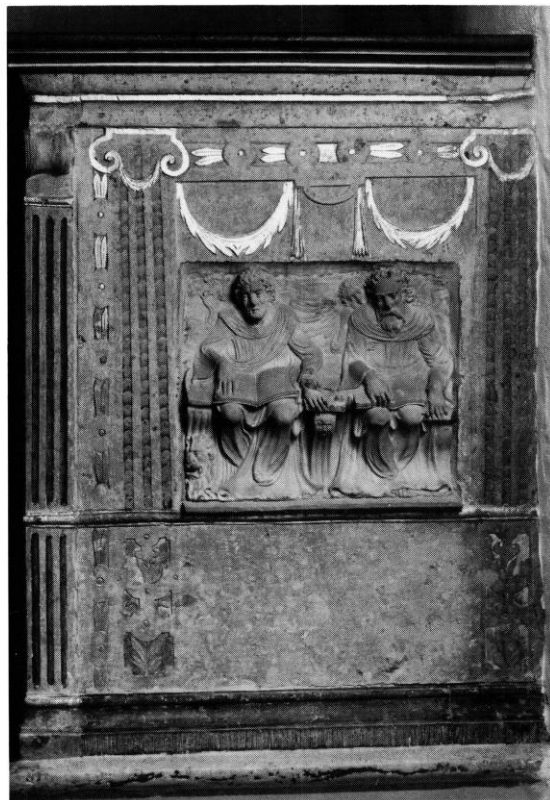

Fig. 28. Prædikestolens vestside, jfr. fig. 23 (s. 4093). NE fot. 1993 - The west side of the pulpit, cf fig. 23.

et tykt lag egetræsmaling og lakfernis. Da stolens overflade følgelig efter provst C.F. Møllers mening fremtrådte med et »blakket, urent skær« og »sandstenspladerne« stærkt medtagne, anmodede han om en sagkyndig undersøgelse, der iværksattes af ministeriet.⁵¹

Efter at stolen 1890 var blevet undersøgt og opmålt af J. Magnus-Petersen, anbefalede denne en restaurering, der i forbindelse med en nedtagning blev foretaget af billedhuggeren N.W. Fjeldskov. »De tre røde profilsten«, ⁵² der dannede vestsidens fodstykke (jfr. fig. 29), blev udskiftet med et stykke af »marmor« (dvs. kalksten) svarende til nordsidens. Et trappegelænder, der skjulte en del af denne sides pilaster, blev fjernet, og endelig blev stolen afvasket for kalkpuds og oliemaling samt afslebet let med pimpstenspulver. Alle åbninger og sammenføjer, der var fyldt med kalkpuds, blev rensat og udfyldt med marmorkit af samme farve som

kalkstenspladerne. Stolen blev desuden samlet »på en bedre måde« med kobber i stedet for ⁵³ jern.

På Magnus-Petersens opmåling (fig. 29) ses på sydvæggen et gesimsstykke »af marmor«, der dækker en del af stolens inderste pilasterkapitel. Et tilsvarende profilstykke ses på fotografier fra 1904-1959. Muligvis er det en rest af den »tredie fløj«, som restauratoren, billedhugger Vitus Nielsen, 1959 mente at kunne fastslå, at stolen havde haft. Ved denne lejlighed konstateredes også en »noget hårdhændet udhugning« på bagsiden af det vestvendte relief. Samtidig sænkedes stolen 40 cm i forbindelse med fjernelser af de to yderste trappetrin samt af de tidligere, cementtrukne profiler og den ovenfor omtalte »marmorgesims«. Stolen fik desuden ny, indvendig træbeklædning i stedet for den tidligere, fra 1831,⁸ samt profileret dækliste af træ. En trappe opmurede langs triumfvæggen.

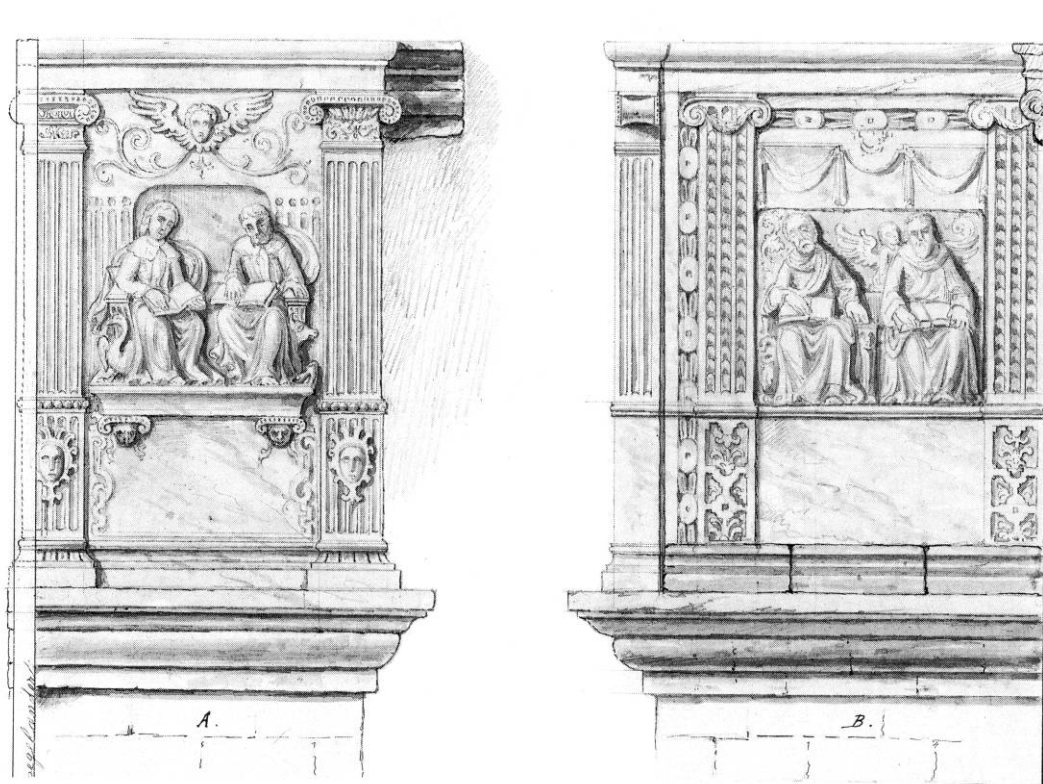

Fig. 29. Opmåling af prædikestolen, 1:15, jfr. fig. 23, udført af J. Magnus-Petersen 1890, før restaureringen; i NM. (s. 4096f.). - *Measured drawing, 1:15, of the pulpit, cf fig. 23, made 1890 by J. Magnus-Petersen, before the restoration.*

Restaureringerne 1891 og 1959 med nedtagning af prædikestolen har vanskeliggjort opklaringen af dens oprindelige opbygning og tilhørsforhold. Dens oprindelige funktion som prædikestol synes bekræftet af hovedmotivet, de fire evangelister. Trods de to siders forskellighed, er der ikke tvivl om, at de er udført af samme hånd og tilsyneladende beregnet til samme opstilling som den nuværende. Enkelte træk taler imidlertid for, at stolen ikke står på oprindelig plads: det af Magnus-Petersen opmålte gesimsstykke, der på sydvæggen umotiveret dækkede for vestsidens pilasterkapitæl, samt det forhold at samme sides profilerede fodstykke ikke var af kalksten. Det var nemlig af muret tegl ligesom den profilerede, i 1891 fjernede sokkel, der sandsynligvis stammede fra op sætningen i Træden (jfr. fig. 29).

Ifølge kirkebogen bestod stolen 1831⁸ af »to marmorplader, der i gamle dage skulle være ta-

get fra et kapel på Våbensholm«, en nu forsvundet hovedgård i Føvling sogn og tilhørende en lavadelig familie (jfr. s.4015). Denne formodning, antagelig viderebragt af sognepræsten, er næppe holdbar og allerede tidligere tilbagevist af Otto Norn,⁵⁴ der formentlig med rette har foreslået, at stolen er udført til Hardenbergernes forsvundne kapel på Matstrup (jfr. s. 3992f.), hvorfra en senere ejer, måske Thyge Jesper Thygesen, har ladet den flytte til Træden, der hørte under Matstrup (s. 4075).

Prædikestolens kunstfærdige *trappegelænder* (jfr. fig. 10), af smedejern, udført 1891 af en lokal smed, blev fjernet o. 1960. Rankeslyng med spiraler og liljeagtige blomster omslutter hjerteformede figurer af båndjern, der midti har en ligeledes hjerteformet plade med kors både som top og nedhæng. På et af slyngene står årstallet med jerncifre. Håndlisten af træ; detaljerne bronzerede. Henlagt på loftet.

Fig. 30. Salmenummertavle fra kort efter 1887 (s. 4099). NE fot. 1993. - *Hymn board shortly after 1887.*

Den nu nedtagne *lydhimmel* til prædikestolen (jfr. fig. 10), fra 1891, bestod af en enkel, rektangulær fyrretræsramme, der ved triumf- og sydvæg var støttet af konsolbårne, riflede pilastre. Himlens to forreste sider havde et påsømmet bræt med båndornamentik i løvsavsarbejde samt gennembrudt kronliste med liljer og stjerneblomster i slyngværk. Undersiden listeinddelt i flere felter; i midten en krog til $\dagger$ ophængningsdue. Mørkt egetræsmalet med uægte forgyldning på detaljer. Siden 1960 henlagt på loftet. Den tidligere $\dagger$ lydhimmel blev fornyet 1856-57.¹⁰

Stolestader, 1992, svarende til Tønnings (s. 4063), grønmalet i to nuancer. $\dagger$ Stoleværk. 1689/90¹⁸ skulle alle stolene omgøres af Henrik Andersen af Træden. 1731¹⁵ konstateredes de i god stand efter at være repareret de foregående år. 1831 lod kirkeejeren, konsul Secher fra Horsens, stolene »rette« og forsyne med »rygstød«. 1857 anså man indgangen til mandfolkestolene for at være for snæver, hvilket rettedes ved, at

»forstykkerne« (gavlene) blev gjort lavere, så de fik samme højde som de tilsvarende på fruenterstolene. Kort efter, 1861, fornyedes imidlertid alle stolene,¹⁰ ialt 31, der herefter males med egetræsfarve.²¹ De enkle gavle (jfr. fig. 10) var plane og afdækket med en kraftig, rundbuet liste, hvorunder påsat, drejet skive med Georgskors. I »sakristiet« (dvs. apsiden, jfr. nedenfor) stod 1862²¹ en $\dagger$ træbænk, en anden anskaffedes 1887¹⁰ til våbenhuset. Et par år efter branden 1958 udskiftedes staderne med løse stole.

$\dagger$ Skriftestolen manglede en dør i 1700rnes første⁴⁰ og andet årti.¹⁵ Skriftemål foregik før 1774 i det såkaldte sakristi, dvs. apsiden, der imidlertid blev nedbrudt nævnte år af kirkeejeren, der mente, at den herefter anviste stol i koret var tilstrækkelig stor, da to »confitenter« tidligere kunne rummes i den nedrevne skriftestol. Efter apsidsens genopbygning (jfr. s. 4083) blev skriftestolen atter indrettet »med bekvem indgang fra koret«. Senere må præstens stol være rykket ud i koret, hvorfra den 1862²¹ ønskedes fjernet. I stedet anskaffedes en $\dagger$ lænestol« og et $\dagger$ bord.¹⁰

$\dagger$ Degnestol. 1720¹⁵ var degnestolen »spoleret«, to år senere manglede den lågen.¹⁹ 1855¹⁰ ønskede synet den repareret og forsynet med rygbeklædning. 1862²¹ fjernedes den fra koret, og kirkesangeren fik som vanligt anvist plads i den øverste mandsstol.

$\dagger$ Kirkeblok« nævnt 1862.²¹ En $\dagger$ tavlepung er omtalt 1681;¹⁸ 1747 erstattedes den af en anden, der 1763/64 fik en ny bjælde.²⁰

Pengebøsse, antagelig fra 1861, på ophængningsbræt ganske svarende til $\dagger$ stolegavlne fra dette år. Den postkasseformede bøsse, af umalet egetræ, har øvre pengehul. Opsat ved døren.

Orgel, 1949, med fem stemmer, bygget af Marcussen & Søn, Åbenrå, til Seden kirke, Odense amt.⁵⁵ Opstillet i Træden kirke 1991 af Bruno Christensen & Sønner, Terkelsbøl. Disposition: Gedakt 8', Principal 4' Rørfløjte 4', Quintatøn 2', Spidsquint 1¹/₃'. Mekanisk aktion, sløjfevindlade. Enkel, rektangulær facade med piber i v-formet opstilling; tre store piber er anbragt i en svagt fremspringende midtgruppe. Gråhvidmalet, fodstykke og lister med lysblåt,

grønne nuancer samt guld. †*Harmonium*, anskaffet o. 1907 og opstillet på en lille forhøjning ved kirkesangerens plads (jfr. s. 4098).¹⁰ (†)*Orgel*, o. 1898,⁵⁶ med fem⁵⁷ stemmer og svelle, bygget af A.H. Busch & Sønner, København, til Nazarethkirken i Ryslinge.⁵⁸ Opstillet i Træden o. 1915 af Horsens Orgelbyggeri ved M. Sørensen. Disposition: Bordun 16', Principal 8', Gedakt 8', Salicional 8', Oktav 4'. Mekanisk aktion, sløjfevindlade. Tredelt facade med rundbuede pibefelter. På forhøjning i tårnrummet.⁵⁹ Dele af orglet opbevares i Tønning præstegård.

†*Orgel*, 1899, oprindelig med seks stemmer, leveret af Joh. P. Andresen & Co., Ringkøbing, til Skanderup kirke, Ribe amt.⁶⁰ Ombygget og udvidet 1936 af Th. Frobenius & Co., Kgs. Lyngby. Facaden fornyet 1936.⁶¹ Opstillet 1966 af Marcussen & Søn. Disposition: Bourdon 16', Principal 8', Rørfløjte 8', Viola di Gamba 8', Oktav 4', Spidsfløjte 4', Rauschquinte II (tilbygget 1936); kombineret bas/diskant-oktavkoppel, svelle,⁶² kollektivtrin. Mekanisk aktion, sløjfevindlade. Ved opstillingen i Træden kirke fik orglet nyt bælganlæg. Facaden (jfr. fig. 34), fra 1936, bestod af tre høje, rundbuede pibefelter, over tredelt panelværk placeret i to etager. Blå og gråmalet, med attrappiber af sølvbronzeret zink. På forhøjning i tårnrummet, med sydvendt spillebord.⁶³

Salmenummertavle (fig. 30), fra kort efter 1887²¹ da der ønskedes en større tavle med skydenumre til salmer anbragt på triumfvæggens nordre del. Den er af eg, 118 cm høj, med fem rum flankeret af reliefskårne figurer, en mand og en kvinde, bærende volutkapitæler, hvorover kraftig frise og rundbuet topfelt med Georgskors. Brunferniseret samt gyldne detaljer; nyere versalindskrift. Tre †*salmenummertavler* anskaffet 1858-59.¹⁰

Præsterækketavlen (fig. 14) er o. 1890⁶⁴ samlet af ældre (inventar) dele: skriftfeltet måske fra det kasserede †alterbord (s. 4085), topfelt og stor vinger fra den adskilte renæssancealtertavle (s. 4086). Skriftfeltets to genanvendte egetræsbrædder har bagpå rester af sortmalede bogstaver samt et skødesløst indridset »1871«. Den bodede forside har præsternes (ommalede) navne

Fig. 31. Lysekroner, tegnet 1926 af V. F. Møller (s. 4099). NE fot. 1994. - *Chandelier, drawn 1926 by V. F. Møller.*

og årstal skrevet med uægte forgyldning ligesom indskrifterne på storvingernes cirkulære midtfelter, henholdsvis »Sognepræster for Tønning-Træden Menigheder« og »Af Husholdere udkræves at de maa findes tro«. Topfelt og vinger er mørkebrunt malede. Opsat på skibets nordvæg.

To ens *lysekroner* (fig. 31), af messing, »tegnet af direktør V. F. Møller, udført anno 1926 af A/S I.S. Hess & søn, Middelfart«, ifølge indskrift på stangen indvendig.⁶⁵ Til kronens lange ophængningsstang, der foroven bærer en kronelignende skål og forneden afsluttes af en polygonal skive med knop, er fæstnet fire vandret udgående lysearme, der nedefter fortsætter i et retvinklet knækbåndsmønster. Disse arme bærer en stor, flad messingkrans, med takker og gennembrudt ornamentik, hvorpå otte lyseholdere.

1912 nævner inventariet to store †*hængelamper* til petroleum. Lampetter opsat 1993 af J. Nøhr, Horsens.

Kirkeskib, navnløst, tremastet handelsskib, formodentlig udført 1891 af provst C.F. Møller, der var tidligere skibsbygger.⁶⁶ Rødbunt skrog med hvid vandliniestribe, herover sortmalet. Agterude ophængt tre hvidmalede redningsbåde i davider. Ophængt i skibet.

†*Ligbåre*. 1681¹⁸ nævnes en gammel ligbåre, der 1690¹⁷ var suppleret med en ny. 1727 var der kun én, som var helt i stykker og året efter blev afløst af en ny.¹⁵

Klokken (fig. 32), muligvis fra 1400'erne,⁶⁷ er stor og skriftløs og måler 75,5 cm i højden incl. hankene og 75 cm i tv. Slagringens underflade er let opadskrånende. Om halsen er et ret bredt

bælte af syv spinkle lister, over slagringen enkelt.

Klokken, der tidligst er nævnt 1661,³⁵ hang 1690¹⁷ i et klokkehus på kirtegården (jfr. klokkestabel s. 4076). På grund af dettes faldefærdige tilstand 1717,¹⁵ blev klokken ikke ringet,⁶⁸ så menigheden, ifølge synet, ikke kunne vide tiden, når de skulle gå til Guds hus. 1936 ophængt i ny klokkestol i det nye tårn. 1974 udskiftedes knebelen, og samtidig installeredes automatisk el-ringeanlæg.

†*Klokke*. Ved klokkeskatten 1528-29⁶⁹ afleveredes en klokke, der vejede 1 skippund og 7 lispund, dvs. 216 kg.

GRAVMINDER

En gammel †*begravelse* i »altergulvet«, dvs. koret, krævedes 1719¹⁵ repareret, hvis ejeren ville beholde den.

For †*ligtræer* på kirtegården fik kirken 1741/42⁷⁰ en indtægt på 64 sk., 1751/52 64 sk. betalt af Niels Sørensen for to ligtræer.²⁰

KILDER OG HENVISNINGER

LA Vib. Præstearkiv: Træden kirke, regnskabsbog 1690-1719 (C KRB. 458), Tønning-Træden kirkebog 1789-1813 (C 401.2). Tønning-Træden, tiendeprotokol 1871-1917 (C 401.19).

RA. Cultusministeriet, 1. dpt.: J.nr. PP 734, breve af 9. maj og 18. juli 1889 fra provst C.F. Møller til biskop Clausen. J.nr. QQ 1015, breve af 25. juli og 18. nov. 1890. - *Ministeriet for Kirke- og Undervisning*, 1dpt.: J.nr. PP 1259, breve af 18. juli 1889, 7. juli 1890, 9. marts 1891 fra C.F. Møller samt indberetn. 24. aug. 1891 fra W. Fjeldskov vedr. prædikestol, lydhimmel, gelænder.

Ved embedet: Træden kirkes synsprotokol 1862f. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Gammel Skanderborg amt i almindelighed s. 2874 samt forkortelser s. 2875. Fagordbog s. 15.

NM2: Håndskrift: F. Uldall: Om de danske Landsbykirker, V, 1888 og 1893, s. 4-7. P. Meyer Nielsen: Om Træden kirke, 1960. - Indberetninger ved sognepræst Lorents Bynch 1808 (dåbsfad), J.B. Løffler 1877 (bygning og inventar), J. Magnus-Petersen 1890 (prædikestol), Chr. Axel Jensen 1914 (inventar), Erik Skov 1959 (alterkalk), Vitus Nielsen 1959 (font, prædikestol), Ingolf Røjbak 1959 (prædikestol), Morten Aaman Sørensen og Birgit Als Hansen 1986 (gulv), Niels Strøbek 1987 (projekt til altertavle), Kirsten Trampedach og Ole Alkærsig 1993 (†kalkmalerier) og

Vibeke Michelsen 1993 (inventar). - Udskrifter af de gennemgåede arkivalier findes i NM.

Tegninger og opmålinger. *NM2*: Akvarel af indskrift og midtfelt på dåbsfad 1808 ved Lorents Bynch. Font ved J.B. Løffler 1877. Prædikestol ved provst C.F. Møller 1890. Opmåling af prædikestol ved J. Magnus-Petersen 1890. Opmåling af gulv ved Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen 1986. Tegninger af omgivelser, bygning og inventar 1985-86 og findvielseskors 1993 ved Hans Vinther. *Kgl. bygningsinsp. Århus*: Tegninger og korrespondance siden 1911.

Litteratur: Lorents Bynch: Om nogle Døbefade i de danske Kirker. Indskrifterne paa Træden Kirkes Døbefad, i *Antiquariske Annaler*, III. 1820, s. 161f. med tavle IV. Renæssance-Bas-relieffer i Træden Kirke, i *Illustreret Tidende*, 33. bd., nr. 2, s. 21, 11. okt. 1891. H. Birkelund: Om Træden kirke 1774, i *ÅrbÅrhSt.* XVIII, 1925, s. 148-49. MeddÅrhSt. 1968, s. 95f. (prædikestol), 1980, s. 97 (redskabsbygning), 1983, s. 129 (adgangsforhold), 1987, s. 127 (restauration, 1. fase: tag, gulv, varmeanlæg, stoleværk), 1992, s. 146 (nyt orgel), 1993, s. 127 (restauration, 3. fase: indvendig restaurering færdig).

Historisk indledning ved Lars Bisgaard, beskrivelse af kirkegård og bygning ved Kjeld de Fine Licht, †kalkmalerier, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen og orgel ved Ole Olesen. Engelsk

oversættelse ved Jean Olsen. Redaktionen afsluttet 1994.

¹ Repert. II, nr. 631.

² ÆldDaArkReg. I, 202 f.

³ DaMag. 4. rk. II, 40. Kirkegården er nævnt 1501 (note 2).

⁴ LA Vib. Århus bispearkiv. Tyrsting herredsbog 1661 (C 3. 1101). Fremgår også 1666 af Fortegn, og div. dok. vedk. kirker og sognekald i Danmark og Norge 1630-1702 (RA. DaKanc.). Kongens korntiende var 1587 og atter 1600 blevet tillagt herredsfogeden, der boede i sognet (KancBrevb. henholdsvis 3. april og 29. aug.). 1698 frasolgt kongens kvægtiende til sognepræst Hans Hansen Lønborg i Fruering (Hjlemslev herred, Kronens Skøder 14. sept.). 1688 var kongens korntiende blevet solgt til Margrethe Wilders (samme 21.juli).

⁵ LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkerne på ryttergodset 1713-25 (C 3. 1155).

⁶ LA Vib. Ryttergodserne. Skbg. rytterdistrikt 1717-67. Jordebogsekstrakter og arkivalier vedr. ændringer af godsets omfang 1719-69 (G Ryt 8. 9).

⁷ LA Vib. Århus bispearkiv. Korrespondance. Tyrsting hrd. 1628-1845. Tønning-Træden 1709-1845 (C 3. 679), jfr. Kirkernes jura patronatus 1756-88 (C 3. 1154).

⁸ LA Vib. Præstearkiver. Tønning-Træden. Kirkebog 1789-1813 (C 401. 2).

⁹ Tønning-Træden 1709-1845 (note 7).

¹⁰ LA Vib. Provstearkiver. Tyrsting-Vrads hrdr.s provsti. Synsprot. 1837-1909 (C 33. 1-4).

¹¹ RA. DaKanc. 6 års kirkegsk ... 1620 (B 184 e).

¹² KancBrevb. 3. april.

¹³ Note 10 samt LA Vib. Præstearkiver. Tønning-Træden. Tiendeprot. 1871-1917 (C 401. 19) og kirkens synsprot. 1862 ff.

¹⁴ LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700-1803 (C 3. 1166-76), Kirkegsk. og lign. vedr. landsogne 1671-1710 (C 3. 2434), Vrads hrd. Linnerup-Hammer 1632-1845 (C 3. 692) og Kirkeregnskabsbøger. Træden 1690-1719 (C KRB. 458).

¹⁵ Kirkesyn 1700-1803 (note 14).

¹⁶ LA Vib. Provstearkiver. Århus amts sdr. provsti. Synsprot. 1817-54 (C 30. 1-2).

¹⁷ LA Vib. Kirkeregnskabsbøger. Træden 1690-1719 (C KRB. 458).

¹⁸ RA. Rtk. Rgsk. 1660-ca. 1848. Århus stifts kirkegsk. 1680-94.

¹⁹ LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkernes jura patronatus 1695-1738 (C 3. 1153) og Kirkerne på ryttergodserne 1713-24 (C 3. 1155).

²⁰ RA. Rtk. Rgsk. 1660-ca. 1848. Skbg. rytterdistrikts rgsk. for kirker i Skbg. amt 1739-67.

²¹ Kirkens synsprot. 1862ff.

²² Abrahamsen: Orientering, s. 57: 4,1°.

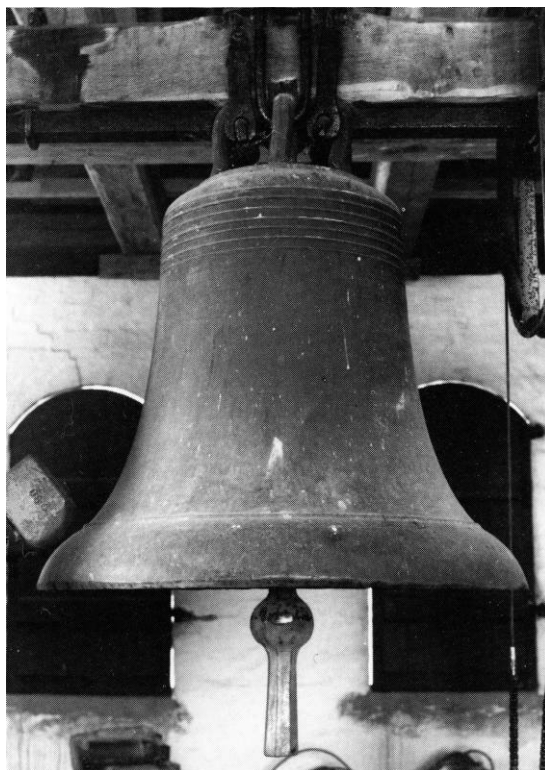

Fig. 32. Klokke, muligvis fra 1400rne (s. 4100). NE fot. 1993. - Bell probably from the 15th century.

²³ Note 21. Taggavlens murværk af velbrændte, røde sten i krydsforbandt udmærker sig ved i hjørnerne ved den kurvehanksbuede gennemgang i hvert andet skifte at have en petring anbragt en kop fra kanten.

²⁴ Noterne 10 og 21.

²⁵ Vestligst på skibets sydside, mellem våbenhuset og tårnets støttepille, er der et skifte, der rager frem for facadeplanet, med oversiden 80 cm over soklen. Dette tilsyneladende umotiverede fænomen kan hænge sammen med reparationsarbejder, måske dem der fandt sted i 1700ernes første halvdel.

²⁶ 1993 er det kongelige navnetræk flyttet til skibets sydfacade.

²⁷ RA. DaKanc. Kone. og indlæg til Jyske tegneiser 1774, nr. 176, svarende til LA Vib. Århus bispearkiv. Korresp. Tyrsting hrd. 1628-1845. Tønning-Træden 1709-1845 (C 3. 679), jfr. H. Birkelund 1925.

²⁸ En tværoval åbning er anbragt i muren mellem ko-rets og apsidens tagrum.

²⁹ I første udgave beretter Trap om et spir, der væltede i en storm, og om eksistensen af et forsvundet tårn. Disse meddelelser er i senere udgaver kombineret og sat i forbindelse med årstallet 1783. I øvrigt kendes ingen oplysninger om spir på kirken, udover

Fig. 33. Skibets vestgavl med bl.a. Frederiks V.s navnetræk (s. 4083) og lem til loftet (s. 4102, note 29). Foto 1927 i NM. - *The gable of the nave before construction of the tower.*

det ovenfor skrevne om en bindingsværkskonstruktion i 1600rne.

Den lem til loftet, der før tårnets opførelse sad i skibets vestgavl (fig. 33), kan være indsat i forbindelse med den ovennævnte ommuring 1764-65.

³⁰ LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkegsk. og lign. vedr. landsogne 1671-1710 (C 3. 2434).

³¹ A.F. Schmidt: Sagn og Tro om Sten i Aarhus Amt, nr. 25, i ÅrbÅrhSt. XXI, 1928, s. 161, jfr. DaAtlas, s. 198.

³² Jfr. fot. hos P. Meyer Nielsen 1960.

³³ LA Vib. Ryttergodserne. Synsprot. for de kgl. kirker i Skbg. og Dronningborg rytterdistrikter 1735 (GRyt 7.2).

³⁴ Jfr. alterbordspanelerne i Voerladegård (s. 3858) og Them, Vrads hrd.

³⁵ LA Vib. Århus bispearkiv. Tyrsting herredsbog 1661 (C 3. 1101).

³⁶ LA Vib. Præstearkiv. Tønning-Træden. Tiendeprot. 1871-1917.

³⁷ RA. Cultusmin. 25.juli 1890.

³⁸ Kunstmaler Dorph udtalte i den forbindelse, at kopien »ville blive et smukt og opbyggeligt billede, som en menighed, hvor forholdene ikke tillader store udgifter, kan være glad ved.« (RA. Cultusmin. 1. dpt. QQ 1015. Brev af 18. nov. 1890).

³⁹ Jfr. S. Fritz: Rasmus Andersen, guldsmed i Horsens 1682-1693, i ÅrbGlBy 1,70, s. 73 og fig. 5. - Reparationen foretaget af Horsens Sølvvarefabrik A/S.

⁴⁰ Ved et kirkesyn 1708 (LA Vib. Århus bispearkiv. Vrads hrd. Linnerup-Hammer 1632-1845 (C 3.692) konstateredes, at loftet over alteret var råddent, så brød og vin ikke kunne stå på bordet.

⁴¹ Jfr. Annette Landen og Lars Berggren, Lund, der p.t. forbereder en publikation i forbindelse med deres projekt: De medeltida dopfuntarna av gotlandsk kalksten, ved Institutionen för konvetenskap, Lunds Universitet. - Annette Landen: Dopfuntar så in i Norden, i Kulturmiljövård, Riksantikvarieämbetet. Stockholm 5. 93. De ovennævnte takkes for kommentarer til redaktionen og meddelte oplysninger om farvespor m.m.

⁴² Jfr. bl.a. fonten i Kirke Helsing (DK. Holbæk, s. 1271).

⁴³ Et stykke, 40 cm langt og 10 cm tykt, er erstattet af et af samme farve og struktur, fundet af restauratoren i klosterhaven til Århus Vor Frue blandt rester fra kirkens restaurering.

⁴⁴ Jfr. bl.a. fot. af Ølst fontefod 1989. - Fonten er måske afkortet allerede i 1500rne i forbindelse med dåbsneddypningens ophør, eller i 1800rne af bekvemmelighedshensyn; jfr. Oscar Reutersvärd: Paradisets källa och de gotländska »paradisfuntarna«, Borås 1967, s. 50f.

⁴⁵ Samme, forholdsvis sjældne motiv findes bl.a. på fade i Vinding (s. 3896), Gosmer (s. 3770), Gierslev (DK. Holbæk, s. 1139, med flere henvisninger; jfr. L. Bynch og B. Thorlacius, i Antiquariske Annaler III, 1820, hhv. s. 161f. og 178f. - Vedr. indskrifterne se

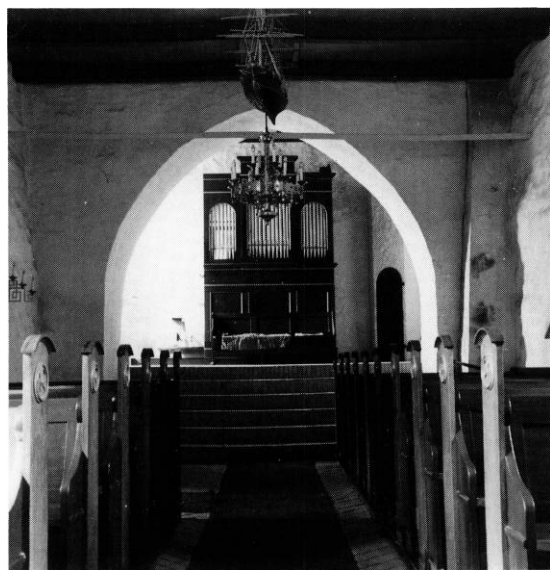

Fig. 34. Indre mod vest med torgel (s. 4099). Foto 1958 i NM. - *Interior to the west with torgel.*

desuden William Karlson: Dopfat och Dopskålar, i Kulturen, Årsbok 1957, Malmö 1958, og Helge Kjellin: Ornerade måssingfat och deras inskrifter, i Äldre kyrklig konst i Skåne, Lund 1921, vedr. indskrifterne især fig. 11 og s. 222 og fig. 26, s. 226f.

⁴⁶ I Svendborg amt. Jfr. Otto Norn: Om et Herregaardskapel fra Renaissancetiden, i Kulturminster, 1942-43, s. 52-59, især s. 54f.

⁴⁷ Ifølge Hanne Honnens de Lichtenberg: Tro, håb & forfængelighed, 1989, s. 34f. og 110, skulle de to prædikestole stamme fra samme værksted, Alabastmesterens, og tilskrives Jacob van der Borch, hvilket synes udelukket af stilistiske grunde, jfr. bl.a. Jensen: Gravsten II, 1953, s. 22 med note 1 og Birgitte Bøggild Johannsens anmeldelse af samme bog, i Konsthistorisk Tidsskrift, 1992, s. 125f.

⁴⁸ Jensen: Gravsten, II, 1953, s. 22f. Om Alabastmesteren, se senest Birgitte Bøggild Johannsen og Hugo Johannsen: Kongens Kunst, i Ny dansk kunsthistorie, bd. 2, 1993, s. 49f.

⁴⁹ Jfr. også de to alabastfigurer af Peter og Paulus fra altertavlen i Hornslet kirke, Randers amt.

⁵⁰ RA. Cultusministeriet. Brev af 9. maj 1889.

⁵¹ RA. Ministeriet f. Kirke- og Undervisning. Breve af 18. juli 1889, 9. marts 1891 og 7. juli 1890.

⁵² Indb. 1890 ved J. Magnus-Petersen.

⁵³ Indb. 24. aug. 1891 ved W. Fjeldskov, i RA. Cultusministeriet, jfr. Ministerial Tidende 1891 B, s. 912f. Referat i »Dagens Nyheder« 28. sept. 1891.

⁵⁴ Note 46 med note 8.

⁵⁵ Meddelt af Marcussen & Søn.

⁵⁶ Muligvis bygget 1898, da Nazarethkirken i Ryslinge blev gennemgribende omdannet.

⁵⁷ En sjette stemme er vakant.

⁵⁸ Meddelt af orgelbygger Walther Frobenius.

⁵⁹ Th. Frobenius & Co.: Erklæring vedr. orglet 24. febr. 1960. I orgelbyggeriets arkiv.

⁶⁰ Skanderup kirke, Ribe amt, synsprotokol 1862 (ved embedet); jfr. DK. Ribe s. 2573.

⁶¹ Marcussen & Søn: Erklæring 25. apr. 1966 vedr. det gamle orgel i Skanderup kirke pr. Lunderskov, i orgelbyggeriets arkiv.

⁶² Marcussen & Søn oplyser i erklæring 25. apr. 1966, at orgelhuset ikke havde noget tag, så svelleanordningen har formentlig været virkningsløs siden ombygningen 1936.

⁶³ Orglets oprindelige bælg findes stadig på kirkeloftet i Skanderup. - Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Orgelreg.

⁶⁴ Jfr. fot. 1914 med de oprindelige malede navne og årstal, hvoraf dateringen fremgår.

⁶⁵ Venligst oplyst af gørtler J. Nøhr, Horsens, der 1993 har istandsat kronerne.

⁶⁶ Jfr. kirkebrochure 1992 ved sognepræsten samt papierseddel indlagt i kirkeskabet ved istandsættelsen 1978-79.

⁶⁷ Klokken ikke omtalt i Uldall: Kirkeklokker, men i hans håndskrift 1888, i NM, bemærkes: »synes at have høj ælde«.

⁶⁸ 1706 (note 30) manglede en klokkestreng, og der kunne ikke ringes til kirke, uden at man måtte tage skagler og kæppe til hjælp.

⁶⁹ RA. DaKanc. Rgsk. før 1559. Indkrævede klokker 1528-29 (108A, pk. 11).

⁷⁰ I de sporadisk bevarede regnskaber vedr. begravelser etc. nævnes 1741/42 en indtægt på 1 rdl. for afgangne Eske Møllers lejersted og for ringningen med klokkerne (note 20).

Fig. 35. Kirken set fra sydøst. Over kippen på våbenhuset ses klokkestabelens tag, jfr. fig. 2. Foto omkring 1890 i NM. - *The church seen from the south-east. Above the porch can be seen the roof of the former belfry, cf fig. 2.*

SUMMARY

The church in Træden is one of the »usual« country churches, built of granite ashlar about 1200; it differs however from the greater part of them because the chancel has an apse in which the altar formerly stood. The present apse dates from 1775, but according to contemporary records it corresponds to its predecessor except for the window which is now to the south. Around 1500 a porch was added to the side of the church facing the village. In the same period it seems as if a tower was built or at any rate building works were begun, but for some reason or other soon demolished. In the second half of the 17th century the bell was hung by the

west gable, but in the 19th century it was moved to a belfry by the south-west corner of the church. The present tower was built in 1936.

No furnishings are preserved from the earliest phase of the church. The oldest item is the font of Gotland limestone, 1350-1400, enriched with carvings of fabulous animals, and probably imported from Gotland (now part of Sweden). The baptismal dish is south German brass work from c. 1550 first acquired for the church in 1728. The pulpit of limestone, with reliefs of the evangelists, is an unusual example of stone carving, probably executed in the 1570s by the so-called »Alabaster sculptor«, with links to the

higher aristocratic circles round the king (cf. Po-debusk, wall monument no. 2 in Århus Cathedral, p. 670). The pulpit may have originally been commissioned by the Hardenberg family

for the chapel of the now vanished manor-house of Mattrup (cf. p. 3992). The bell without inscription was presumably cast in the 15th Century.

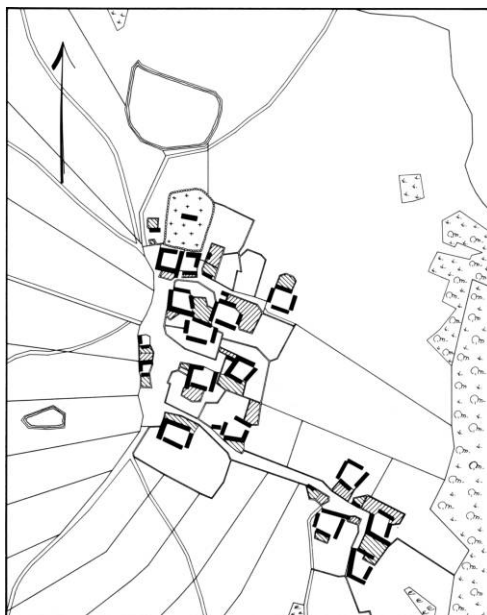

Fig. 36. Træden 1:10.000, uden år og navn. Prøvet 1816, rettelser medtaget til 1847. Kopieret 1982 af Birgitte Andreasen. - *Map of the village.*

